

dişesine kapılarak 29 Zilkade 205'te (6 Mayıs 821) kendini Horasan valiliğine tayin ettirdi. Bu şekilde Tâhirîler hânedanının temelleri atılmış oldu. Bu arada oğlu Abdullah da Me'mûn'un emriyle Bağdat polis teşkilâtının başına geçti. Böylece Horasan, Bağdat ve Rakka Tâhir b. Hüseyin'in ve oğlunun yönetimine girmiş oldu.

İki yıl kadar süren Horasan valiliği döneminde Tâhir b. Hüseyin bağımsız bir hükümdar gibi davrandı. Ne kendi adına bastırıldığı paraların üzerine Halife Me'mûn'un adını yazdırdı ne de hutbelerde onun adına yer verdi. Me'mûn ile arası gittikçe açılan Tâhir 25 Cemâziyelâhir 207'de (15 Kasım 822) Merv'de vefat etti. Onun Me'mûn'un adamları tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Tâhir b. Hüseyin bir yandan Horasan'da barış ortamını sağlamaya, bir yandan da ailesinin hâkimiyetini kökleştirmeye çalıştı. Onun bu konuda büyük çapta başarıya ulaştığı, ölümünden sonra neslinden gelenlerin hem Horasan valiliğini hem Bağdat'taki polis teşkilâtı yöneticiliğini birlikte yürütmesinden anlaşılmaktadır. Askerî ve siyasî niteliklerinin yanı sıra aydın ve kültürlü bir insan olan Tâhir b. Hüseyin dönemin âlimlerinden Abdullah b. Mübârek'in ve amcası Ali b. Mus'ab'ın öğrencisi oldu. Çocuklarının eğitime büyük önem verdi. Oğulları Abdullah ile Talha'ya bizzat hocalık yaptı. Kaynaklarda bazı şiirleriyle veciz sözlerinin bulunduğu yönelik bilgiler, Tâhir b. Hüseyin'in ayrıca edebî kişiliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Onun konuşmalarında ve yazılarında dili doğru ve akıcı bir üslûpla kullandığı belirtilmektedir. Tâhir b. Hüseyin'in Bağdat polis teşkilâtı yanında Rakka valiliğine tayin edilen oğlu Abdullah'a yazdığı uzun mektup ilk Arapça siyasetnâme örneklerinden kabul edilmektedir. Diğer taraftan bu mektup Tâhir'in siyaset, ilim, din, ahlâk anlayışını ve birikimini ortaya koymasından bakımından büyük önem taşımaktadır. Tâhir b. Hüseyin şairleri de korumuş, onları her yönden desteklemiştir. Mukaddis b. Sayfî el-Halûkî, Ebû Şâs (Gitrîf b. Husayn), Nemerî gibi şairler bunlardandır. Ayrıca şarkıcı ve bestecilere yakınlık göstermiş, kumandanlarından Ahmed b. Saïd el-Mâlikî aynı zamanda Tâhir b. Hüseyin'in şarkıcı ve bestecileri arasında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Tâhir, *Bagdâd fî târihi'l-hilâfeti'l-Abâsiyye*, Kahire 1368/1949, s. 9-10, 20, 22, 24, 26-34, 70-71, 73-74; Dîneverî, *el-Ahbârü't-tuâil*, s. 394-400; Ya'kûbî, *Târih*, II, 436-441, 446, 455, 457; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkdû'l-ferid*, II, 204-205, 221-

222, 241-242; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 398-401, 405-406, 412-415, 419-424; IV, 5, 28; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât*, s. 161-167; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, tür.yer.; Gerdîzî, *Zeynû'l-aḥbâr* (nşr. Mirza Muhammed Han Kazvîni), Tahran 1327 hş., s. 1; Hatîb, *Târihu Bagdâd*, IX, 353-354; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 517-523; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 165-174, 176-178, 180, 189-190, 192, 209-210; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 308-310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 224-227, 235-240, 243-244, 255, 303; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 149-151, 178, 191; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 310; Abbas Pervîz, *Ez Tâhîriyyân tâ Moğûl*, Tahran 1316 hş., s. 2, 6; Saïd-i Nefîsî, *Târih-i Hânedân-ı Tâhiri -I- Tâhir b. Hüseyin*, Tahran 1335 hş., s. 26, 43-44, 64-67, 84, 118, 145-146; C. E. Bosworth, "The Tâhirids and Saḫârîds", *CHIr.*, IV, 95; R. N. Frye, *The Golden Age of Persia*, London 1988, s. 188-189; Abbas İkbâl, *Târihu İrân ba'de'l-İslâm min bidâyeti'd-devleti't-Tâhîriyye hattâ nihâyeti'd-devleti'l-Kâcâriyye: 205/820-1343/1925* (trc. M. Alâeddin Mansûr), Kahire 1989, s. 13 vd.; Hasan Kurt, *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara 2002; a.mlf., "Orta Asya'nın Etnik ve Kültürel Kimliğinde Türklerin Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, XII/3-4, Ankara 1999, s. 353-358; Fikret Işıltan, "Tâhir b. Hüseyin", *İA*, XI, 631-635; W. Barthold, "Tâhirîler", *a.e.*, XI, 636.

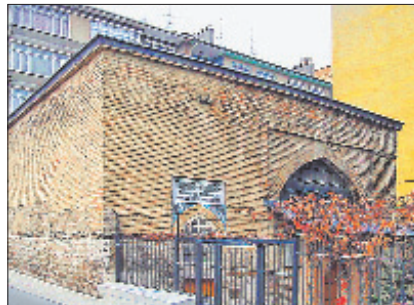
HASAN KURT

TÂHİR ile ZÜHRE

Türk halk hikâyesi.

Türk kaynaklı olması bakımından Türk halk hikâye geleneği içinde ayrı bir yeri olan Tâhir ile Zühre, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar bütün Türk boyları ve Türkler'le yakın münasebetleri olan Arnavutlar'dan Ermeniler'e kadar çeşitli milletler arasında tercüme ya da adaptasyon yoluyla yayılmış ve büyük ilgi görmüştür. Doğu Anadolu'da sözlü gelenek içinde Tâhir Mirza ismiyle de anılan hikâye halen yaşamaktadır. Yapısı ve konusu açısından bir-

Konya'da Tâhir ile Zühre Mescidi

çok Türk halk hikâyesi özelliklerini taşıyan Tâhir ile Zühre karagöz ve orta oyunu repertuarında da yer almıştır. Bunda Tâhir'in bâdeli âşık kabul edilerek kendisine bir çeşit kutsiyet atfedilmesi ve hikâyenin trajik sonla bitmesinin de etkisi vardır. Günümüzde biri Konya'da, diğeri Malazgirt'e bağlı Banu köyünde bulunan iki mezar bu âşıkların türbeye olduğu inancıyla ziyaret edilmektedir. Yine Konya'nın Beyhekim mahallesindeki bir mescidin adı Tâhir ile Zühre Mescidi olup son cemaat yerindeki iki sandukanın Tâhir ile Zühre'ye ait olduğuna inanılmaktadır.

Fikret Türkmen, hikâyenin konusunun astrolojik tasavvur ve inançlardan kaynaklandığını ileri sürerek kahramanların adlarıyla gök cisimleri arasında ilişki kurar (*Tahir ile Zühre*, s. 162-163). Kahramanlık hikâyelerinden aşk hikâyelerine geçiş döneminin ürünü sayılması gereken Tâhir ile Zühre hikâyesinin konusu şöyledir: Çocukları olmayan bir padişahla veziri tebdîli kıyâfet ederek yola çıkarlar. Çarşıda rastladıkları yaşlı bir dervişin, "Allah bana 1000 altın verenin ne muradı varsa versin" sözü üzerine padişah, "Çocuğum olsun diye harcadığım paraların hiçbir faydasını görmedim. Şu dervişe para vereyim, belki duası kabul olur" deyip istediği parayı verir. Yollarına devam eden padişahla veziri remil bakan bir derviş görerek yanına giderler. Padişah dervişe gönüllerinden geçen şeyin ne olduğunu sorunca derviş kendilerinden birinin padişah, birinin vezir, gönüllerinden geçenin de evlât arzusu olduğunu söyler. Bunun üzerine padişah dervişten yardım ister. Derviş cebinden çıkardığı bir elmayı ikiye böler; yarısını padişaha, yarısını vezire verip elmaları bu gece yemelerini, Allah'ın izniyle padişahın kızı, vezirin oğlu olacağını, kızın adını Zühre, oğlanın adını Tâhir koymalarını, evlilik çağlarını geldiğinde bunları evlendirmelerini, aksi halde âşklarının destan olup kıyamete kadar söyleneceğini belirtir. Padişahla vezir dervişin söylediklerini yapar ve padişahın bir kızı, vezirin de oğlu dünyaya gelir. Beraber büyüyen Tâhir ile Zühre evlilik çağına gelince birbirlerine âşık olurlar. Ancak padişah, eşinin karşı çıkması yüzünden dervişin sözüne uymaz ve kızını vezirin oğluna vermez. Padişahın eşi, yaptırdığı büyü ile de padişahı Tâhir'e düşman eder ve onu sürgüne göndertir; Mardin'de zindana atılan Tâhir birçok çileye katlanır; fakat Zühre'den vazgeçmez. Bunun üzerine padişah Tâhir'i idam ettirmeye karar verir. İdama götürülürken iki rek'at namaz izni isteyen Tahir namazdan sonra canını al-

Karagöz oyununda Tâhir ile Zühre tiplemesi

ması için Allah'a dua eder, Allah da duasını kabul ederek canını alır. Tâhir'in acısına dayanamayan Zühre aklını kaybeder ve Tâhir'in mezarını ziyaret ettiği bir sırada orada ölür.

Tâhir ile Zühre hikâyesi XVI. yüzyıldan itibaren bilinmekle beraber ilk defa 1867 yılında A. Vambéry hikâyeden söz etmiş, metin neşrini 1872'de F. W. Radloff gerçekleştirmiştir. Kıssa-i Tâhir, Kıssa-i Tâhir ile Zühre, Kıssa-i Tâhir ile Zühre bâ Tasvîr, Tâhir Mirza adlarıyla da anılan hikâyenin yirmi dört varyantı tesbit edilmiş, ancak yazma nüshalarına rastlanmamış, yayımına da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlanmıştır (Türkmen, s. 10-16). Tâhir ile Zühre hikâyesinin Türkiye'deki ilk baskılarının çoğu taşbaskı olup bazıları resimlidir. Bunların ulaşılabilen en eskisi 1300 (1883) yılında yapılmıştır. Matbaa baskıları içinde en eskisi 1266 (1850) tarihli Basmahâne-i Âmire baskısıdır. Hikâyenin Latin harfleriyle değişik kaynaklı pek çok yayımı vardır. Hikâye üzerinde en kapsamlı çalışma Fikret Türkmen tarafından gerçekleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Vambéry, *Çagataische Sprachstudien*, Leipzig 1867, s. 154; W. Radloff, "Tayur ile Seure", *Proben*, Petersburg 1872, IV, 340-356; Molla Ahmet – Molla Mehmet Zarifoğlu, *Kıssa-i Tahir ile Zühre*, Kazan 1889; *Tâhir ile Zühre*, İstanbul 1928; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (Ankara 1946), İstanbul 1988, s. 43, 73, 141-144; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1970, III, 187-242; a.mlf., *Ortaoyunu*, İstanbul 2007, II, 467-503; Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983; Sabri Esat Siyavuşgil, "Bizde İlk Kahramanlık ve Sevdâ Romanları", *Ulus*, 08 Ocak 1944; Nurettin Albayrak, "Tahir ile Zühre", *TDEA*, VIII, 196-197.

NURETTİN ALBAYRAK

TÂHİR VAHÎD

(طاهر وحید)

İmâdü'd-devle Mirzâ Muhammed
Tâhir Vahîd-i Kazvîni
(ö. 1112/1700-1701 [?])

Safevîler devri şairi, tarihçi
ve devlet adamı.

1015 (1606) veya 1025 (1616) yılında Kazvin'de doğdu. Mahlası "Vahîd" olup Vahîd-i Kazvîni diye de anılır. Safevî sarayında divan hizmetlerinde bulunan bir aileye mensuptur. Babası Mirza Hüseyin Hân-ı Kazvîni saray kâtipliği yapmış, üç erkek kardeşi de saray kaleminde görev almıştır. "Vâlih" mahlaslı şair kardeşi Mirza Yûsuf vezirliğe kadar yükselmiş ve *Huld-i Berîn* adlı tarih kitabını yazmıştır. Tâhir Vahîd, Safevî sadrazamlarından Sârû Taki olarak tanınan İ'timâdüddeve Mirza Taki Muhammed ile Alâeddin Hüseyin'in yanında münşilik yaptı. 1055'te (1645) Şah II. Abbas tarafından vak'anüvisliğe tayin edildi. Şah Süleyman döneminin (1666-1694) ilk sekiz yılında bu görevini sürdürdü. 1101 (1689-90) yılında İ'timâdüddeve lakabıyla vezirîâzam olan Tâhir Vahîd, dokuz yıl devam eden bu görevinden Sultan Hüseyin Şah'ın (1694-1722) saltanatının ilk yıllarında yaşının ilerlemesinden veya bazı kaynaklara göre resmî olarak eleştirilmesinden dolayı istifa etmek zorunda kaldı. Bundan iki yıl kadar sonra 100 yaşına yaklaşırken İsfahan'da vefat etti (1112/1700-1701). Vefatı için 1105, 1110 ve 1120 tarihleri de verilir.

Eserleri. 1. Târîh-i Cihân-ârâ-yi 'Abbâsî (Târîh-i Şâh 'Abbâs-i Şânî, Târîh-i Tâhir-i Vahîd, Riyâzû't-tevârîh). Müellifin bu eserine özel bir isim vermediği anlaşılmaktadır. Sadrazam Alâeddin Hüseyin'in isteğiyle kaleme alınan kitap, kuruluşun Şah II. Abbas zamanının son yıllarına kadar Safevî tarihini içermektedir. Eser bir mukaddime ile üç bölüm (bab) halinde düzenlenmiştir. Müellifin yirmi beş yıllık Şah II. Abbas döneminin ilk yirmi iki yılında (1642-1663) şahit olduğu olayları aktardığı bölüm bu yıllarla ilgili en önemli kaynak kabul edilmektedir. Kitapta devlet adamları, âlimler ve sanatkârlar hakkında bilgi bulunmakta, ayrıca çevre ülkelerle ve bilhassa Türkistan, Hindistan ve Gürcistan'la ilgili mâlûmat yer almaktadır. İran'da ve İran dışında çeşitli yazmaları olan eserin son bölümü, İbrâhîm-i Dihkân tarafından *'Abbâsnâme yâ Şerh-i Zindegânî-i 22 Sâle-i Şâh 'Abbâs-i Şânî: 1052-1073*

adıyla neşredilmiş (Erâk 1329 hş./1950), tamamını Saîd Mir Muhammed Sâdik yayımlamıştır (Tahran 1383 hş.). *Settâr Üdi, Sergüzeşt-i Şâh 'Abbâs-i Düvvâm* adıyla eserin bir özetini neşretmiştir (Tahran 1384 hş.). **2. Mecmû'a-i Münşe'ât.** Tâhir Vahîd'in bir araya getirip mukaddime yazdığı, inşâ ve yazışma örneklerinden oluşan bir eser olup Hindistan'da birkaç defa basılmıştır (Kalkûta 1243/1827; Leknev 1260/1844, 1868, 1873).

Tâhir Vahîd'in şiirlerinin sayısı hakkında kaynaklarda 30.000 beyitten 90.000 beyte kadar farklı rakamlar verilmektedir. Şairi vezirlikten istifa ettikten sonra birkaç defa gördüğünü söyleyen Şeyh Muhammed Ali Hazîn, *Tezkire-i Hazîn*'inde onu "Vahîdü'z-zamân" diye anıp hasletleri ve şiirleri dolayısıyla metheder. Vahîd'in divanının 90.000 beyit hacminde olduğunu kaydeden Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer* adlı tezkiresinde onun şiirlerinin daha çok makam sahibi olması dolayısıyla ilgi gördüğünü ileri sürerse de Zebîhullah Safâ, günümüzde çeşitli yazmalarda mevcut şiirlerinin 50.000 beyte yaklaştığını, bunlar arasında kısmen güzel örneklerin yer aldığını, Vahîd'in orta derecede bir şair sayıldığını belirtir. Yine Zebîhullah Safâ'nın verdiği bilgiye göre mevcut yazmalarda 30.000 beyti aşkın gazel, kıta ve rubâisinden başka 12.500 beyte ulaşan çeşitli mesnevîleri mevcut olup bazıları şunlardır: Daha çok Şehrâşûb tarzındaki beyitlerden meydana gelen *Sâkinâme* (4500 beyit), didaktik ve ahlâka dair *Halvet-i Râz* (2200 beyit), benzer özellikteki *Nâz u Niyâz* (2200 beyit), *'Âşık u Ma'sûk* (1300 beyit), Kandeher fethi hakkında *Fethnâme* (460 beyit), Nizâmî-i Gencevî'nin *Heft Peyker*'ini örnek alarak yazdığı *Gülzâr-i 'Abbâsî* (660 beyit). Vahîd'in Sâib-i Tebrîzî ile dost olduğu ve şiirlerini ona gösterip düşüncelerini aldığı belirtilmektedir. Münzevî de *Külliyât-i Vahîd-i Kazvîni* adı altında bazı yazmaları tanıtırken bunlardan birinin (Tahran Meclis Ktp., nr. 1163) Sâib'in seçtiği ve yakınlarından bir kişinin istinsah ettiği divan olabileceğini söyler. Vahîd'in Farsça eserleri içerisinde Arapça ve Türkçe şiirleriyle mensur yazıları da bulunmaktadır. Şairin bazı Türkçe şiirleri Ali Hüseyin tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâhir Vahîd, *'Abbâsnâme yâ Şerh-i Zindegânî-i 22 Sâle-i Şâh 'Abbâs-i Şânî: 1052-1073* (nşr. İbrâhîm-i Dihkân), Erâk 1329 hş./1950; Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 17-20; Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer* (nşr. Hasan Sâdât Nâsîrî), Tahran 1339-40 hş., III, 1211-1220; Mevlevî